

Czym są separacja, intergracja, asymilacja i marginalizacja

CENTRUM EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ

Agnieszka Szczepanik

Wstęp

W zetknięciu z inną kulturą, zwłaszcza przy dłuższym pobycie w kraju odmiennym kulturowo, wybieramy, świadomie bądź nie, strategię, która powinna pomagać w funkcjonowaniu na styku kultur. Sposób adaptacji na poziomie jednostki i grupy, bo o nim tu mowa, opisany przez najbardziej obecnie znany model akulturacji Johna Berry'ego (Boski, 2009). Proces ten nazywa się akulturacją, a przyjęta strategia jest wypadkową dwóch czynników: stosunku migranta (także uchodźcy) do swojej kultury oraz do kultury kraju przyjmującego. Drugą stroną tego procesu jest sposób, w jaki społeczeństwo przyjmujące reaguje na obecność migranta. Model określa cztery typy akulturacji (strategii akulturacyjnej): integracja, asymilacja, separacja, marginalizacja.

Dla lepszego radzenia sobie w pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo w poniższym artykule zwracam także uwagę na rozwój świadomości i wrażliwości kulturowej kadry pedagogicznej. Człowiek stawia kulturę, w której się wychował, w centrum i w odniesieniu do niej ocenia inne. Odpowiedzi na poniższe pytania pozwolą szerzej spojrzeć na omawiane zagadnienie: jak podchodzę do innych kultur, jakie mam na ich temat przekonania i, co najważniejsze, jak oceniam i ile wiem o swojej kulturze pochodzenia.

W oparciu o znajomość obu modeli: akulturacji i wrażliwości kulturowej, można przygotować własny scenariusz pracy w klasie międzykulturowej.

Strategie akulturacyjne - uporządkowanie terminologii

Strategia akulturacyjna polega na poznawaniu, rozumieniu i uczeniu się nowej kultury, na adaptacji kulturowej oraz na określeniu stopnia uczestnictwa w kulturze większościowej.

Wyróżniamy cztery strategie akulturacyjne: integracja, asymilacja, separacja i marginalizacja. W tabeli poniżej znajdują się pytania o stojące za tymi strategiami przekonania i wynikające z nich konsekwencje.

		PODEJŚCIE DO WŁASNEJ KULTURY Czy warto zachować i podtrzymywać swoją kulturę i tożsamość? <ul style="list-style-type: none"> • Utrzymywać kontakt z rodakami? • Uczyc dzieci/wyrażać chęć uczenia dzieci języka ojczystego? • Słuchać narodowej muzyki, oglądać programy TV? • Obchodzić święta narodowe i religijne? • Przyrządzać lub jeść potrawy narodowe? • Mieć przekonanie o wartościowości kultury narodowej/ etnicznej? 	
		TAK	NIE
PODEJŚCIE DO NOWEJ KULTURY Czy warto przyswoić kulturę i tożsamość kraju przyjmującego? <ul style="list-style-type: none"> • Utrzymywać kontakt z mieszkańcami kraju przyjmującego? • Uczyc się / wyrażać chęć uczenia się języka obowiązującego w nowym kraju? • Obchodzić lokalne święta narodowe i religijne? • Przyrządzać lub jeść lokalne potrawy? • Mieć przekonanie o wartościowości kultury kraju przyjmującego? 	TAK	INTEGRACJA <ul style="list-style-type: none"> • Połączenie cech i wartości dwóch kultur. • Bazuje na poczuciu wzajemnej akceptacji kultur. • Każdorazowo podejmowana jest decyzja, z którego kręgu kulturowego zaczerpnąć sposoby radzenia sobie z daną sytuacją. • Jest to optymalna strategia z punktu widzenia zdrowego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. 	ASYMILACJA <ul style="list-style-type: none"> • Odrzucenie wartości kultury ojczystej i przyswojenie nowych norm i wartości. • Bazuje zazwyczaj na chęci osiągnięcia dobrej pozycji w społeczeństwie niechętnym odmienności. • Polega na jak największym dopasowaniu się do otoczenia. • Prowadzi do zniszczenia korzeni, a tym samym do utraty poczucia stabilności. • Utrudnia wchodzenie jednostki do społeczeństwa.
	NIE	SEPARACJA <ul style="list-style-type: none"> • Oddzielenie od kultury kraju przyjmującego i realizacja swoich tradycji ojczystych • Wynika z chęci zachowania tradycyjnego stylu życia i obrony tradycyjnych wartości • Wiąże się z odbiorem kultury kraju przyjmującego, jako mniej wartościowej • często jest skutkiem traktowania przybyszów w nieprzyjazny sposób, a ich kultury jako mało wartościowej 	MARGINALIZACJA <ul style="list-style-type: none"> • Odrzucenie norm i wartości obu kultur. • Jest spowodowana utratą kontaktu ze swoją grupą i niechęcią wobec nawiązywania nowych relacji. • Prowadzi do poczucia alienacji i utraty tożsamości. • Często jej skutkiem są zaburzenia psychiczne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Piegat-Kaczmarczyk, A. Szczepanik, *Podstawy kompetencji międzykulturowych*, 2019 .

Model strategii akulturacyjnych pomaga nauczycielowi spojrzeć z szerszej perspektywy na zachowania obserwowane w klasie zróżnicowanej kulturowo. Dzięki niemu może on zrozumieć różne postawy pojawiające się wśród uczniów. Na przykład: niechęć do nauki języka polskiego, spędzanie czasu tylko we własnej grupie etnicznej w szkole i poza nią, brak chęci, by wchodzić w interakcje z polskimi rówieśnikami (**separacja**). Albo odwrotnie - starania dzieci o to, by mówić tylko po polsku, upodabniać się wyglądem i sposobem komunikacji do rówieśników, odrzucanie ojczystego języka, historii (**asymilacja**). Znajdą się też osoby, które będą wycofane z kontaktu, zajmujące pozycję poza systemem, czasem łamiące wszelkie normy panujące w obu kulturach, nie przejmujące się nimi (**marginalizacja**).

Strategię integracyjną dostrzegamy w zachowaniu dzieci, które swobodnie posługują się dwoma językami, w szkole przestrzegają norm polskich, a jednocześnie dbają o zwyczaje i zasady nabyte w kraju pochodzenia. Osoby, które w pełni doceniają możliwości, jakie dają im obie kultury, czerpią z nich obu, proponują też nowe rozwiązania.

Integracja wymaga czasu i bywa wyczerpującym procesem. Jest pojmowana jako skuteczne funkcjonowanie w obu kulturach, rozumienie ich norm i umiejętność ich właściwego stosowania. Nie wszystkie osoby, także dorosłe, są na to gotowe. Dodatkowo, w przypadku dzieci wiele zależy od decyzji dorosłych odnośnie do przyszłości rodziny. W nowej rzeczywistości bezpieczniej poczuje się dziecko, którego rodzice zdecydowali się zostać na dłuższy czas w danym miejscu, podjęli pracę, nie mówią o rychłym wyjeździe. Poczucie bezpieczeństwa z kolei pozwala nawiązywać relacje i uczyć się, także zasad kultury społeczeństwa przyjmującego.

W polskiej szkole akulturacja może przebiegać zgodnie z jednym z wymienionych wyżej typów strategii, przy czym – przypominam – jej wybór zachodzi na poziomie świadomym lub nieświadomym. Uważność wychowawcy sprzyja zaproponowaniu odpowiedniego wsparcia dziecku i jego rodzicom. Dla zachowania poczucia własnej tożsamości i dobrostanu psychicznego ważne jest, by każda osoba była dobrze osadzona w obu kontekstach kulturowych, dlatego warto zachęcać do pielęgnowania kultury i języka kraju pochodzenia. Poznawanie swoich korzeni i mówienie o nich jest wartością dla całej klasy, ponieważ pozwala docenić różnorodność oraz kształtować szacunek do odmienności. Jest to również ważne dla polskich dzieci, będących częścią społeczeństwa przyjmującego, by mogły budować swoją tożsamość kulturową, dostrzegać i rozumieć różnice, korzystać z potencjału, jaki przynosi każdy nowy członek ich grupy. Dla dzieci próbujących odnaleźć się w polskiej szkole istotne jest nawiązywanie relacji z Polakami, uczenie się języka, słuchanie polskiej muzyki, czytanie polskich autorów, nie tylko tych z kanonu lektur szkolnych. Punktem wyjścia może być znalezienie ulubionej książki danego ucznia czy uczennicy, która została przetłumaczona na polski. To dobra motywacja do czytania i uczenia się języka. Bogata oferta kulturalna, sportowa czy edukacyjna w szkole, jak i poza nią, również poszerza możliwości znalezienia przez migranta swojego miejsca w nowym kraju, a na pewno podniesienia poziomu wiedzy o Polsce obecnej i dawnej.

Polska kultura zachęca do asymilacji. Uczniowie przybywający z innych krajów mogą w polskiej szkole zetknąć się z tendencją asymilacyjną: „najlepiej bądźcie tacy, jak my”. To atrakcyjna strategia dla osób, które z pobytym w Polsce wiążą wielkie nadzieje na lepsze życie. Zagrożeniem tego podejścia jest utrata przez ucznia ważnej części tożsamości, poczucia przynależności, języka komunikacji, co może uniemożliwić dobry kontakt z rodziną, korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego. W najgorszym wypadku cały ten proces może zakończyć się odrzuceniem danej osoby przez obie kultury.

Z kolei separacja od grupy większościowej powoduje, że dziecko nie tylko nie nauczy się języka, ale i nie skorzysta, i nie rozwinię w pełni swego potencjału (także intelektualnego), nie będzie rozumiało norm i wymagań kultury przyjmującej.

Przykłady realizacji strategii na co dzień

ASYMILACJA

Igor bardzo szybko nauczył się języka polskiego, ma polskich kolegów, jest zafascynowany polskim rapem. Bardzo angażuje się w szkolny wolontariat i wraz z innymi dziećmi prowadzi zbiórkę żywnościową na rzecz seniorów. Mówi o sobie, że jest totalnie polskim chłopakiem. Na pytanie skąd pochodzi, odpowiada, że stąd, z Bydgoszczy.

MARGINALIZACJA

Mariia, uzdolniona muzycznie licealistka, wydaje się być lubiana w klasie. Słucha tylko K-pop. Poproszona o informacje na temat współczesnej muzyki ukraińskiej, odpowiada, że nie zna, nie interesuje się tym. Na propozycję, by wybrała coś co zna z dzieciństwa, mówi, że nic w zasadzie nie zna. Wychowała się trochę w Polsce, trochę w Ukrainie, trochę w Niemczech, gdzie pracowała jej mama. Nie pamięta nic specjalnego z przedszkola. Mariia spędza czas raczej samotnie, nie jest zainteresowana relacjami z rówieśnikami. Jak tylko może wkłada słuchawki i zatapia się w dźwiękach. Jednocześnie nie interesuje się szkołą ani żadnym krajem. Często nie rozumie lub nie stosuje zasad obowiązujących w szkole, zbywa je wzruszeniem ramion.

INTEGRACJA

Ina uczy się w polskiej szkole, ale korzysta też z zajęć on-line z literatury i historii Ukrainy, prowadzonych przez jej dawną nauczycielkę ze szkoły we Lwowie. Mówi bardzo dobrze po polsku, a w domu używa ukraińskiego. Na ostatniej lekcji polskiego, opowiadając o swoich ulubionych autorach, wymieniła polską pisarkę Martę Kisiel. Ferie spędziła ze swoją przyjaciółką Tosią na biegówkach w Górach Izerskich. Wróciła zachwycona. Za to letnie wakacje chciałaby spędzić u babci w Drohobyczu. Zawiezie jej wtedy swoje ulubione toruńskie pierniki. Na imprezy klasowe nadal przygotowuje syrniki.

SEPARACJA

Uczniowie ukraińscy, uczący się w jednej szkole, ale w różnych klasach, trzymają się razem. Na przerwach rozmawiają z polskimi rówieśnikami, grają w piłkę nożną, jednak nie nawiązują z nimi głębszych relacji. W szkole mają swoje miejsce spotkań, przy portierni. Nieważne gdzie mają lekcje, na każdej przerwie tam się schodzą. Po lekcjach czas spędzają także razem, rozmawiają w swoim języku, do nauki w szkole podchodzą bardzo swobodnie. Ucieszyli się na wiadomość, że w mieście otwiera się sklep Ukrainoczka, oferujący produkty ze Wschodu. W domu rozmawiają po ukraińsku lub surżykiem.

O czym warto pamiętać?

Kultura, z której wywodzi się uczeń czy uczennica, to tylko jeden z elementów wpływających na jego/jej zachowanie. Ważne są cechy osobowości każdego dziecka oraz faza rozwoju, w jakiej się znajduje. Gdy szóstoklasiści z Ukrainy trzymają się z daleka od koleżanek, a ich polscy koledzy robią to samo, to jest to raczej przykład wejście w okres dojrzewania, a nie strategia separacji. Trzeci ważny element to sytuacja, w której osoba się znalazła. Pamiętając więc o kulturze, osobowości i sytuacji tu i teraz, dajemy sobie możliwość spojrzenia na zachowanie ucznia z różnej perspektywy, co pozwala lepiej go wesprzeć, a jednocześnie zadbać o klasę. Dodatkowo, wpływ na funkcjonowanie ucznia mogą mieć jego specjalne potrzeby. Na przykład przejawy separacji, takie jak sztywne trzymanie się znanych z własnej kultury wzorców zachowań, mogą wynikać nie z przyjętej strategii akulturacyjnej a z zespołu Aspergera (objawem zespołu są ograniczone, powtarzalne i nieelastyczne wzorce zachowań, uczeń nie rozumie nowego kontekstu, nie odczytuje sygnałów społecznych, przejawia trudności w komunikacji i kontaktach społecznych).

Co robić i jak pracować, by wspierać klasę różnorodną kulturowo?

Budowanie środowiska wielokulturowego jest złożonym procesem, w który zaangażowane są różne osoby. Kadra szkoły powinna zwrócić uwagę na trzy aspekty opisane niżej.

1. KLASA

- **Stworzyć przestrzeń na budowanie relacji opartych na otwartości** – nie tylko dlatego, że w klasie są dzieci migranckie, ale także dlatego, że można pracować nad docenieniem różnorodności wszystkich dzieci. Warto by uczniowie poznali się z różnych stron, poznali swoje zwyczaje (każda rodzina jest inna), by doświadczali czegoś wspólnie, nie tylko poprzez naukę. Wykorzystać do tego można krótkie energizujące ćwiczenia na współpracę w zmieniających się grupach, przygotować wspólnie posiłki, zachęcać do dyskusji na argumenty.
- **Uzgodnić z klasą** (świadomie planując pracę w trzech częściach):
 - rytuały dobrego samopoczucia (np.: jedzenie razem śniadania, zapalenie świecy zapachowej lub olejka eterycznego na początku dnia szkolnego, przygotowanie kącika zamyślenia, postawienie pufa odosobnienia);
 - zasady współpracy, także na wypadek trudnych sytuacji (np.: słownika znaków, słów w innych językach czy zachowań, które mogą pomóc w sytuacji konfliktowej albo jej zapobiec; warto sprawdzić, na ile kontrakt zawarty w klasie uwzględnia odmienną kulturę);
 - sposoby celebrowania sukcesów, dobrych momentów (np.: zrobienie wspólnego zdjęcia, obejrzenie filmu, tworzenie kolaży, wyjście do kina, zrobienie pikniku).
- **Podjąć wspólne akcje w tematach bliskich różnym uczniom** (np.: na rzecz przytuliska dla zwierząt, sadzenia kwiatów, tworzenia komiksów etc.) Zazwyczaj sprawdza się wprowadzenie tego typu aktywności na początku roku, jako wyzwania dla klasy w oparciu o ich pasje i zainteresowania. Można zaproponować, aby uczennice i uczniowie napisali tzw. swobodne wypowiedzi, o których mogą dyskutować, a potem wybrać, czym się zajmą jako klasa, jak to zrobią i kto za co będzie odpowiedzialny. Zadaniem wychowawcy/wychowawcy jest zadbanie, by w całości procesu brali udział wszyscy;
- **Wziąć pod uwagę kalendarz świąt kulturowych, narodowych czy religijnych**, które są ważne dla poszczególnych uczniów i uczennic. Każdego w klasie, także wychowawcy i wychowawczynie.

2. RODZICE

- **Przeprowadzić indywidualną rozmowę z rodzicami osób z innego kraju**, by wyjaśnić im kwestie związane ze świadomością kultury. Bardzo często taką rozmowę trzeba powtórzyć, bo przy zetknięciu z wieloma nowymi rozwiązaniami po zmianie kraju zamieszkania, te oczywiste dla nas informacje, giną pod naporem innych.
- **Porozmawiać z polskimi rodzicami oraz kadrą szkoły**. Warto skorzystać z pomocy asystenta kulturowego, który wesprze rodziców w zrozumieniu sytuacji. Od 2021 roku coraz więcej szkół otwiera się na takie stanowisko w zespole, powstają centra wsparcia/integracji cudzoziemców, gdzie rodzice i nauczyciele/nauczycielki mogą skorzystać z doradztwa międzykulturowego.

3. NAUCZYCIELKA/NAUCZYCIEL

Dla podniesienia komfortu pracy i funkcjonowania nauczyciela/ki oraz wszystkich uczniów/uczennic w klasie warto **rozwinąć własną świadomość i wrażliwość kulturową**. Pomogą w tym odpowiedzi na następujące pytania: co mnie ukształtowało jako człowieka i pedagoga, jakie mam korzenie, skąd pochodzi moja rodzina. Własne pochodzenie kulturowe wpływa na to, jak interpretuję otaczający mnie świat oraz jak postrzegam i odnoszę się do innych ludzi. Uświadomienie sobie tego pozwala spojrzeć na innych z innej, niż tylko własna, perspektywy, i nabyć **wrażliwość kulturową**. Stanowi ona podstawę do świadomej i efektywnej pracy na styku kultur. Dobrym sposobem na zdiagnozowanie poziomu wrażliwości międzykulturowej jest prześledzenie swoich dotychczasowych doświadczeń i reakcji na odmienność kulturową.

Model, opracowany przez Milтона J. Bennetta, opisuje proces przechodzenia od etnocentryzmu do etnorelatyvizmu. Pozwala na odnalezienie swojego miejsca na drodze, którą Bennett nazywa „kontinuum pogłębiającej się świadomości i wzrastającego wycucia w sytuacjach, w których mamy do czynienia z różnicami kulturowymi”. Rozwijanie wrażliwości kulturowej to szansa na lepsze rozpoznawanie i radzenie sobie z różnicami kulturowymi.

Przyjrzyjmy się zatem poszczególnym etapom rozwoju wrażliwości międzykulturowej.

Etapy etnocentryczne („Inne” zagraża)	Etapy etnorelatywistyczne
<p>1. Zaprzeczenie</p> <p>Na tym etapie jesteśmy skłonni twierdzić, że żadne różnice kulturowe nie istnieją. Może tak być ze względu na brak wcześniejszych konfrontacji z odmiennością (izolacja) lub z powodu celowego wznoszenia murów między „swoimi” a „obcymi”, żeby tej konfrontacji uniknąć (separacja).</p>	<p>1. Akceptacja</p> <p>Przyjmowanie różnorodności kulturowej bez wcześniej występujących obaw. Najpierw odnalezienie w sobie szacunku dla różnic w zachowaniu, a później także dla różnic w wartościach.</p>
<p>2. Obrona</p> <p>Ten etap charakteryzuje się dostrzeganiem różnic kulturowych, ale tylko jako zagrażających. Do obrony przed niechcianymi wartościami stosowane jest oczernianie, czyli posługiwanie się stereotypami, a w skrajnych przypadkach zachowania rasistowskie. Inną metodą jest wywyższanie, czyli akcentowanie pozytywnych cech swojej kultury i niedocenywanie kultury obcej. Można również zaobserwować odwrócenie, tj. wywyższanie obcej kultury i oczernianie własnej, które tylko pozornie zdaje się wskazywać na większą wrażliwość.</p>	<p>2. Adaptacja</p> <p>Jest to etap polegający na wzbogacaniu, dodawaniu do swojego trzonu kulturowego nowych elementów: zachowań i wartości zaczerpniętych z innej kultury. Istotna jest tu empatia, która umożliwia zrozumienie drugiego człowieka przez pryzmat jego kultury i jego wartości. Na późniejszym etapie pluralizmu możemy korzystać z kilku różnych wzorców kulturowych, czemu najbardziej sprzyja życie w odmiennym kontekście kulturowym przez dłuższy czas. Wtedy to wartości płynące z minimum dwóch systemów kulturowych zaczynają w naturalny sposób ze sobą współgrać i wzajemnie się uzupełniać.</p>
<p>3. Minimalizacja</p> <p>Na tym etapie różnice kulturowe są zauważane, ale skoro nie daje się ich zwalczyć strategiami obronnymi, następuje zmniejszanie znaczenia tych różnic. Wówczas podkreślamy podobieństwa (fizyczny uniwersalizm) i dążymy do odnajdywania łączących, a nie dzielących wartości (transcendentalny uniwersalizm).</p>	<p>3. Integracja</p> <p>Jest to etap, w którym koncentrujemy się na stworzeniu jednego spójnego układu norm i wartości, zaczerpniętych z różnych kontekstów kulturowych.</p> <p>Ocena kontekstowa oznacza zdolność oceniania różnych sytuacji i światopoglądów z punktu widzenia jednego lub kilku systemów kulturowych. To czy dane zachowanie uznamy za właściwe czy nie, będzie na tym etapie zależało od usytuowania go w kontekście kulturowym.</p> <p>Konstruktywna marginalność to etap określany przez Bennetta jako „stan totalnej autorefleksji, nieprzynależenia do żadnej kultury, bycia outsiderem”. Na tym etapie możliwe jest już pełne funkcjonowanie w bogactwie różnych światopoglądów kulturowych.</p>

ŹRÓDŁO: opracowanie własne na podstawie M.J. Bennett, Towards ethnorelativism: a developmental model of intercultural sensitivity, [w:] Education for the intercultural experience, M.R. Paige, Yarmouth (red.) 1993

Poniżej znajdziesz pytania, które pomogą zrobić krok dalej w budowaniu wrażliwości kulturowej. Zapisz swoje odpowiedzi. Wracaj do nich, weryfikuj.

- *Jaka jest teraz Twoja wrażliwość kulturowa?*
- *Co to znaczy "inne"? Jakie to budzi w Tobie emocje? Jak na nie reagujesz?*
- *Jakie wartości są dla Ciebie ważne? Jak je realizujesz w życiu?*
- *Czym z własnej kultury chcesz się podzielić z innymi?*
- *Co podoba Ci się w innych kulturach?*
- *Jak sobie radzisz w sytuacjach niejednoznacznych kulturowo?*
- *Jakie się zachowujesz w sytuacjach trudnych w kontakcie z migrantem? Z jakiej perspektywy oceniasz drugą stronę?*
- *Co chcesz robić inaczej? Czego chcesz robić więcej? A czego chcesz robić mniej z przedstawicielami innych kultur?*
- *Jaką masz wiedzę, narzędzia, umiejętności do pracy z osobami odmiennymi kulturowo?*
- *Co potrzebujesz jeszcze sprawdzić, czego się dowiedzieć, by mieć szerszą perspektywę?*
- *Jakie chcesz zadać sobie pytanie?*

Swoje kompetencje międzykulturowe możemy rozwijać poprzez zwrócenie uwagi, jak sami postrzegamy odmienne kultury oraz jaką wybieramy dla siebie strategię akulturacji. To z kolei umożliwia nam świadome i adekwatne reagowanie na zachowania innych osób oraz szukanie rozwiązań.

Budowanie i pozostawienie przestrzeni migrantom i migrantkom do poznania polskiej kultury z jednoczesnym otwarciem się na poznanie ich kultury, wypracowanie wspólnych zasad współistnienia i korzystania z zasobów różnorodności pozwalają tworzyć nowe społeczne rozwiązania, metody pracy i nauczania, przygotowując coraz lepiej dzieci i młodzież do mierzenia się z ciągle zmieniającą się rzeczywistością.

Jak można budować swoją wrażliwość międzykulturową?

- poznając historię kraju pochodzenia dzieci,
- interesując się obecną sytuacją w krajach pochodzenia dzieci migranckich,
- uświadamiając sobie własne stereotypy na temat danego regionu świata, kraju czy religii,
- wspierając pozytywne zachowania dzieci polskich i migranckich w obszarze wspólnego funkcjonowania,
- poznając literaturę, filmy czy muzykę z krajów pochodzenia dzieci w klasie,
- przygotowując w klasie, a może nawet w szkole, listy polecajek elementów godnych uwagi:
 - miejsc w Polsce i innych krajach,
 - tytułów książek z różnych krajów,
 - filmów/seriali/wystąpień (Tedex, TikTok),
 - *must eat* potraw regionach w różnych krajach.

To tylko przykłady, od których można wyjść, by poszerzać wiedzę i zdobywać doświadczenie międzykulturowe, a przez to kształtować swoją wrażliwość kulturową.

Wysoka świadomość i wrażliwość kulturowa nauczycielki, nauczyciela, kadry administracyjnej szkoły umożliwiają rozwój i wsparcie wszystkich uczniów i uczennic bez względu na wybraną przez nich czy ich rodziców strategię akulturacji.

Literatura:

Bennett, M.J. (1993), *Towards ethnorelativism: a developmental model of intercultural sensitivity*, [w:] *Education for the intercultural experience*, M.R. Paige, Yarmouth (s.21-73)

Berry, J.W. (1994). *Acculturative Stress*. W: W.J. Lonner, R.S. Malpass (red.). *Psychology and culture*, s. 253–257. Needham Heights: Allyn and Bacon

Boski P., (2009), *Kulturowe ramy zachowań ludzkich*, Warszawa: Wydawnictwo Academica

Grzymała-Moszczyńska H., (2000), *Uchodźcy. Podręcznik dla osób pracujących z uchodźcami*, Kraków: Nomos. Matsumoto D., Juang L. (red.) (2007), *Psychologia międzykulturowa*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Piegat-Kaczmarczyk M., Szczepanik A., (2019), *Podstawy kompetencji międzykulturowych*. Materiały szkoleniowe MSZ.

Taylor M., (red.), (2000), *Uczenie się międzykulturowe*. Pakiet szkoleniowy nr 4. Strasburg, Rada Europy i Komisja Europejska.

Tekst powstał w partnerstwie z Norwegian Refugee Council.